

biskupské v Olomouci). Pokud jsme dosud přisuzovali přenášení prestižních kodexů vznešeným nevěstám, pak nic nebrání spojovat i zlaté kodexy s Jitkou Českou, případně s její nástupkyní Juditou Sálskou. Za nedocenenou bych pokládal okolnost, že v osmdesátých letech byl Vratislav hegemonelem dolnobavorské oblasti,²⁵ kde skriptoria tvořící tyto zlaté kodexy sídlila.

Autorka se věnuje rovněž *Pontifikálu krakovských biskupů*, pocházejícímu asi z 11. století. Již W. Abraham si všímá požehnání *domine fortitudinem principis* (ne králi), posvěcení *super vexillum, super armorum* a zařazení světců Václava, Vojtěcha a Víta. To vedle jiných momentů vyvolává úvahy o českém objednavateli díla. M. Matla v této souvislosti zpochybňuje význam uvedení světce Gereona, kterého v tomto případě řadí do jiné než krakovské skupiny světců (s. 351–352), a zvažuje konkrétní předání rukopisu do Polska po Vratislavově korunovaci.

Kniha Marzeny Matly je detailní, nápaditá a odvážná a otevírá další diskusi. Je třeba si uvědomit, že zde tematicky nejde o mocenské vztahy ani o sousedskou rivalitu, nýbrž o jemnější zachycení „vnitřních“ rezonancí, jež se týkaly širších evropských proudů a emancipačních snah v přirozeném procesu akulturace okrajových regionů. Pro velké aktéry jako Měška a Dobravu nebo Vojtěcha a Bruna přece šlo o to, *kdo s kým* bude měnit svět, vytvářet – našimi slovy – vysokou kulturu pro ni samotnou.

VRATISLAV VANÍČEK

Pavel BOLINA – Tomáš KLIMEK – Václav CÍLEK, *Staré cesty v krajině středních Čech*, Academia, Praha 2018

690 s., ISBN 978-80-200-2831-0

Chápeme-li dějiny komunikací v užším slova smyslu, tedy jako bádání o cestách, stezkách a jejich využití, zásadních prací se doposud v českém historickém výzkumu vyskytuje poskrovnu, ačkoli některé nedávno řešené grantové projekty využívající interdisciplinárního přístupu a moderních technologií tento dluh začínají splácet.¹ O to více je třeba ocenit mnohaletý výzkum Pavla Boliny, Tomáše Klimka a Václava Cílka, jejichž rozsáhlá publikace představuje počin významný badatelský i metodologický.

25) Vratislav II. v době bojů Jindřicha IV. v Itálii (s podporou expedičního českého sboru) byl jistým „patronem“ Dolních Bavor: v roce 1082 porazil (spolu s oddílem Bavorů, Moravanů, možná i Poláků) v krvavé bitvě u Mailberka markraběte rakouského Leopolda a s prosbami o podporu se na něj obraceli řezenští „Skotové“ (ti trasou *via Praga* a *Cracovia* docházeli až do Kyjeva; Lukáš REITINGER, *Vratislav, první král Čechů*, Praha 2017, s. 282–288). Vratislav si také „platil“ služby bavorského falckraběte Rapota. 1) Mám na mysli zejména projekt NAKI „Výzkum historických cest v oblasti severozápadní Moravy a východních Čech“ z let 2011–2014 (vedoucí Jan Martínek) a na něj navazující a stále probíhající projekt „Moravské křižovatky“, který stejný tým řeší od roku 2016.

Publikace *Staré cesty* za svůj hlavní cíl deklaruje „zachytit či alespoň částečně poznat nejstarší komunikační základ krajiny středních Čech a jeho přetrvání, ovlivňování a nahrazování v průběhu středověku, s přihlédnutím i k dalším změnám sítě cest v 18.–19. století“ (s. 11). Autoři věnovali více než třináct let převážně terénnímu výzkumu zaniklých cest v oblasti středních Čech s četnými přesahy do jiných regionů. Výběr středočeského regionu zdůvodňovala nejen délka a intenzita jeho osídlení, ale také rozmanitý reliéf krajiny, který umožňoval zkoumat staré stezky v různých terénních situacích, a v neposlední řadě koncentrace důležitých vodních toků, jež se zde stýkají.

Jak v úvodu autorský kolektiv přiznává, v naprosté většině probíhal výzkum „postaru“, tedy systematickým navštěvováním zkoumaných úseků. Pro přípravu knihy to jistě mělo své oprávnění. Navzdory novým technologiím, které se v současné době v krajinné archeologii využívají (zejména systém LiDAR, umožňující modelovat 3D krajinu bez vegetačních porostů), není stále možné takovýto výzkum provádět výhradně „od stolu“ badatelovy pracovny: jinými slovy, nelze důkladně a uspokojivě zdokumentovat síť a průběh starých cest bez poctivého terénního výzkumu. Dokumentace nálezových situací v krajině nebyla ovšem jediným zdrojem poznání. Výsledky získané v terénu autoři kombinovali s dalšími typy pramenů, zejména se starým mapováním, pro ještě starší období pak s nejrůznější škálou písemných a obrazových svědectví – vedut, starých fotografií, či dokonce krajinářských maleb.² Výsledkem je tak skutečně mezioborový pohled na zkoumanou problematiku.

Navzdory poměrně různorodé struktuře se publikace snaží téma starých cest udržet v jednom svazku pohromadě. Přesto lze jen stěží tuto knihu číst souvisle od začátku do konce, což však nebylo záměrem. Spíše než kontinuální příběh představují *Staré cesty* vhodný analytický nástroj pro poznání charakteru a průběhu cest ve středověku a v raném novověku. Relativně objemný svazek o rozsahu téměř 700 stran se dělí na tři hlavní části. Úvodní stat (kapitola 2) se věnuje dějinám výzkumu starých cest jak v zahraničí, tak v českých zemích. Poskytuje solidní přehled o bádání nad touto problematikou, obohacený případovou studií o římské Via Appia, čítankovém příkladu poměrně dochované starověké komunikace (s. 25–31). Následující oddíl pojednává v obecné rovině o zdrojích poznání komunikací. Typologii pramenů ilustrativním způsobem protkávají podrobnější exkurzy představující konkrétní jednotliviny, ať už v terénu, či zejména z oblasti písemných zdrojů.

Příkladně zde působí zejména exkurz III, v němž se Tomáš Klimek pokouší lokalizovat horu Osek, ležící mezi Berounkou a Vltavou, kterou zmiňuje Kosmova kronika na dvou místech jako důležitou součást cesty z Prahy na Bechyňsko (s. 122–131). Zmínky v kronice komparuje se zněním soudobých i pozdějších listin, se starším bádáním a nakonec i s vlastním terénním výzkumem. Slova pražského kanovníka a pozdějších dokladů tak ožívají v podobě podrobných schémat, map a fotografických snímků. Sondu jiného druhu představuje rozbor vizitačního protokolu arcijáhna Pavla z Janovic (s. 146–154). Spíše než k rekonstrukci jedné cesty vybízí tento

2) Včetně např. obrazu Zdenky Braunerové z roku 1900 (s. 263), ilustrujícího situaci na pravém břehu Vltavy nedaleko Bohnic.

unikátní pramen k postihnutí celé sítě cest v areálu, jimiž jednotlivec prokazatelně prošel v určitém čase.³ Do třetice lze jako příklad uvést exkurz o Klaudyánově mapě, která jako první kartografický pramen na českém území schematicky postihuje síť základních cest včetně mílových značek. Dochází zde ke srovnání se soudobými kartografickými počiny, aniž by autoři Klaudyánovy údaje pro výzkum starých cest jakkoli přeceňovali.

Tato pasáž nabízí podle mého soudu největší přesah v bádání o středověké komunikaci a krajině. Jednotlivé části totiž poskytují metodická vodítka pro rekonstrukci cest v různých názorových situacích, vysvětlená a ilustrovaná na jednotlivých příkladech. Čtenář se dozví o obecných zákonitostech formování krajiny, říční sítě, o principech tvorby a používání brodů a vůbec o vedení starých cest v krajině. Také další pasáže věnované písemným pramenům, vývoji mapování až do dnešní doby, archeologickým a historickým metodám zkoumání starých cest jsou použitelné v obecném měřítku. Návodně působí též podkapitola zaměřená na určování podoby a charakteru pozůstatků starých cest (s. 81–118). Obecná konstatování v této části jsou vždy doprovázena konkrétními příklady.

Následující výklad (kapitoly 4 a 5) se v podstatě skládá z dvanácti případových studií, věnujících se konkrétním úsekům cest. Zde se setkáme s podrobnými popisy jednotlivých přechodů přes Vltavu v oblasti pražské kotliny i na sever od ní. Právě mosty, brody a zejména dodnes dochované svazky úvozových cest v krajině vedoucí k překonání vodních toků představují hlavní zdroj ke zmapování průběhu nejdůležitějších cest. Druhým aspektem je popis komunikační sítě z perspektivy vybraných sídelních center, zejména hradišť, hradů a měst. Poslední oddíl tvoří tři regionální studie, které se detailněji a zároveň uceleněji zabývají problematikou vybraných dálkových tras na levobřeží Vltavy a na severu středních Čech kolem tzv. Žitavské stezky.

Za pozitivní rys považuji skutečnost, že ve srovnání s některými staršími i novějšími pracemi se recenzovaná kniha neuchyluje k jednoznačnému stanovování starých tras.⁴ Vzít slepou mapu středověkých Čech a protkat ji barevnými čarami vyznačujícími jednotlivé starobylé stezky, případně tyto cesty jednou provždy pojmenovat, je bezesporu lákavé. Autoři publikace tomuto pokušení odolali. V knize nenajdeme ani jednu mapku či schéma, jež by nevycházelo z předem pečlivě provedeného terénního výzkumu. Badatelské trio tak metodicky navazuje na podrobný výzkum Františka Kubů a Petra Zavřela, kteří se dlouhodobou průkopnickou prací o Zlaté stezce zasloužili o rozvoj zkoumání problematiky starých cest v českém dějepiscectví.⁵ Dovolím si tvrdit, že autoři *Starých cest* měli navíc ve srovnání se svými pošumavskými kolegy (aniž bych jejich zásluhy snižoval) značně ztíženou práci: střední Čechy na rozdíl od pohraničních hvozdů doznaly v průběhu posledních

3) *Protocollum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379–1382 per Paulum de Janowicz, archidiaconum Pragensem, factae*, edd. Ivan HLAVÁČEK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ, Pragae 1973.

4) Na rozdíl od atlasu starých cest Radana Květa, který podle autorů *Starých stezek* „sklouzává do jednooborového od reality odtrženého akademismu“ (s. 41, pozn. 105). Srov. Radan KVĚT, *Atlas starých stezek a cest na území České republiky*, Brno 2011, Brno 2017.

5) František KUBŮ – Petr ZAVŘEL, *Zlatá stezka. Historický a archeologický výzkum významné středověké obchodní cesty*, sv. I–II, České Budějovice 2007; sv. III, České Budějovice 2009; sv. IV, Prachatice 2015.

staletí, a zejména průmyslové revoluce mnohem radikálnějších změn, a tak bývá mnohem obtížnější, ne-li nemožné, například v krajině dnešní Prahy a jejího okolí objevovat stopy dřívějšího cestování.

Jestliže se autoři k dědictví výzkumu Zlaté stezky hlásí, dokázali také vytěžit to cenné i z předchozího bádání. Jejich současný počin se zároveň na mnoha místech snaží vyvrátit některé zakořeněné mýty, jež rozličná pojednání o starobylých cestách provázejí. Patří k nim mimo jiné osvícenská představa o všeobecně špatném stavu komunikací v období temného středověku, kontrastující s vírou v postupně se zlepšující dopravní situaci v moderní době. Také vybírání mýta na mnoha místech není možné považovat nutně za brzdu pokroku v dopravě – díky tomuto příjmu bylo možné zaplatit údržbu a zlepšování cest. Ostatně způsob financování českých a evropských dálkových komunikací se v podstatě k tomuto způsobu vrací, a to i v terminologické rovině. Již zmíněný exkurz o vizitacích Pavla z Janovic, stejně jako další pramenné zmínky a jejich pečlivá analýza nahodávají silně zažitou představu o nízké mobilitě středověké společnosti.

Dalším kladem publikace je navzdory jejímu spíše regionálnímu zaměření schopnost recepce současných zahraničních trendů zkoumání krajiny a cest. Četné uváděné příklady z Evropy, Asie i zámoří nemají pouze ilustrativní účel, ale organicky včleňují zkoumanou problematiku cest v české kotlině do širších souvislostí, aniž by autoři sklouzávali k násilné komparaci.

Při zpracovávání rozsáhlého materiálu autoři nepochybně naráželi na všudypřítomný problém datování reliktních starých cest přímo v terénu. S tím souvisejí také obecnější otázky, které se při čtení knihy mohou naskytnout: V jaké časové rovině zde vlastně staré cesty ve středních Čechách sledujeme? Kde je na časové ose počátek a kde konec starých cest, jež v této publikaci ožívají? Středočeská kulturní krajina (ostatně jako jakékoli jiné území) představuje mnohvrstevnatý celek zahrnující pozůstatky z pravěkých dob, ze středověku, z novověku až do posledních překryvů. Při rekonstrukcích některých cest autoři kombinují archeologické doklady například pravěkých sídlišť s písemnými doklady z pozdějších dob, což pro představu určité cesty v jednom konkrétním období může být problematické. Spíše než ucelený přehled o cestách v určité době zde sledujeme možnou dynamiku jejich vývoje. Z hlediska přehlednosti tohoto rozsáhlého kompendia by rovněž bylo možno vytknout opakování některých informací. Například o brodech a jejich překonávání se můžeme dočíst v částech 3.1.5., 3.2.4. a pak znovu v části 4.1. Těto slabiny si autoři byli vědomi, a proto některá místa opatřili různými křížovými odkazy k souvisejícím textům či obrázkům v jiných částech publikace.

V současné době se hojně diskutuje o zachování původní krajiny a mnozí volají po obnově starých cest mnohdy překrytých nepřekročitelnými lány. Publikace *Staré cesty v krajině středních Čech* do této debaty významným způsobem přispívá jako solidní historická syntéza. Její pojetí bezesporu představuje inspiraci k dalším regionálním sondám věnovaným výzkumu starých cest a krajiny. Doufejme, že takto komplexně pojatý výzkum před hranicemi středních Čech jen tak neskončí.